

SHAXS AGRESSIV XULQ-ATVORINING SHAKLLANISH SHAROITLARI

Yunusjonova Mo‘tabar Ilhomjon qizi

Termiz Davlat Pedagogika Instituti, IV- bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada agressiv xulq-atvorning tajovuzkor xatti-harakatni tashxislashning muhim mavzusi ko'rib chiqiladi. U odamlardagi tajovuzkor tendentsiyalarni tashxislashda qo'llaniladigan turli metodologiyalar va yondashuvlarni ta'kidlaydi, tajovuzkor xatti-harakatlarga yordam beradigan omillar, psixologik baholash va atrof-muhit ta'sirini yoritadi. Maqolada tajovuzni tashxislashning ko'p o'lchovli xususiyati ta'kidlangan va tajovuzkor xatti-harakatni tushunish va baholashda psixologik testlar, klinik baholashlar, nevrologik tekshiruvlar va ijtimoiy atrof-muhit tahlillarining ahamiyati o'rganilgan.

Kalit so'zlar: agressiya, agressiv xatti-harakatlar, diagnostika, psixologik baholash, atrof-muhit ta'siri, klinik baholash

KIRISH

Jamiyatimizda tajovuzkor xatti-harakatlar jiddiy muammo bo'lib, har bir ishtirokchi uchun salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Bu jismoniy tajovuz, og'zaki haqorat, tahdid, mobbing va boshqa zo'ravonlik shakllarini o'z ichiga olgan turli shakllarda keladi. Agressiv xatti-harakatlar turli sabablarga ko'ra yuzaga kelishi mumkin, masalan, ijtimoiy tengsizlik, stress, past darajadagi ta'lim, oiladagi zo'ravonlik, salbiy atrof-muhit ta'siri va boshqa omillar. U alohida shaxslarga ham, guruhlariga ham qaratilgan bo'lishi mumkin va jamoat joylarida ham, shaxsiy munosabatlarda ham o'zini namoyon qilishi mumkin. Agressiv xatti-harakatlar jamiyat uchun jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Bu jismoniy va ruhiy zararga, shaxslararo munosabatlarning buzilishiga, ruhiy salomatlikning yomonlashishiga, jinoyatchilikning kuchayishiga va jamoat tartibining buzilishiga olib kelishi mumkin. Agressiv xatti-harakatlar jamiyatda turli shakllarda va turli darajalarda namoyon bo'lishi mumkin. Ushbu hodisaning tarqalishi ko'plab omillarga, jumladan, madaniy, ijtimoiy, iqtisodiy va individual xususiyatlarga bog'liq. Mana ulardan ba'zilari:

Ijtimoiy me'yorlar va qadriyatlar: Agressiv yoki ziddiyatli ijtimoiy me'yorlar va qadriyatlar ustun bo'lgan jamiyatlarda tajovuzkor xatti-harakatlar ko'proq bo'lishi mumkin. Iqtisodiy sharoitlar: Tengsizlik, qashshoqlik, ishsizlik va boshqa iqtisodiy omillar jamiyatda tajovuzkor xatti-harakatlarning paydo bo'lishiga yordam beradi.

Oila va ta'lim muhiti: salbiy oilaviy munosabatlar, etarli darajada qo'llab-quvvatlanmaslik va etarli ta'lim bolalar va o'smirlarda tajovuzkor xatti-harakatlarning rivojlanishi ehtimolini oshirishi mumkin. Media va madaniy ta'sirlar: OAV va madaniy

mahsulotlarda tasvirlangan zo'ravonlik va tajovuz tajovuzkor e'tiqod va xatti-harakatlarning rivojlanishiga ta'sir qilishi mumkin.

Psixologik omillar: Ba'zi individual xususiyatlar, masalan, o'zini o'zi boshqarishning pastligi, o'zini past baholash va hissiy tartibga solish muammolari ham tajovuzkor xatti-harakatlarga yordam berishi mumkin. Agressiv xatti-harakatlar jamiyatda keng tarqalgan bo'lsada, bu muammolarni hal qilishning odatiy yoki maqbul usuli emasligini unutmaslik kerak. Agressiyaning oldini olish va jamiyatdagi nizolarni bartaraf etish bo'yicha tadqiqotlar o'tkazish va dasturlarni ishlab chiqish uning tarqalishini kamaytirish va hamma uchun xavfsizroq va uyg'unroq muhitni yaratishda muhim rol o'ynaydi. Jamiyatdagi tajovuzkor xatti-harakatlarga qarshi kurashish uchun kompleks yondashuv zarur. Bu tinchlik va bag'rikenglikni targ'ib qilishga, tajovuzga uchragan odamlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga va jamiyatning barcha a'zolari uchun xavfsiz va hurmatli muhitni yaratishga yordam berishga qaratilgan ta'lim dasturlarini o'z ichiga olishi mumkin. Agressiv xatti-harakatlarning sabablarini va oldini olishning samarali usullarini yaxshiroq tushunish uchun tadqiqot va diagnostika o'tkazish ham muhimdir. Bu tajovuzkor xatti-harakatlarni kamaytirish va uyg'un va xavfsiz jamiyatni yaratish uchun maqsadli dasturlar va strategiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Agressiv xulq-atvor muammolari so'zlar, harakatlar va xatti-harakatlarni o'z ichiga oladi. Bu barcha turdagi tushunchalar va urf-odatlar uchun umumiydir. Agressiv xulq-atvor muammolari quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin: - davolash tufayli xavfsizlik; - ishonch bilan bog'liq muammolar; - jismoniy yoki psixologik salbiy o'zgarishlar; - aloqa va aloqa usullaridagi muammolar; - o'zgarmagan xulq-atvor va boshqa muammolardagi yechimingizning muallifligi. Ularni bir kechada yo'q qilmaslik uchun aqlli bo'ling va ularni yo'q qilishdan qanday qochish kerakligini oldindan bilib oling. Agressiv xulq-atvor muammolari haqida ko'proq bilish uchun mutaxassis bilan maslahatlashing. Xulq-atvorning muammolari bilan ishlash uchun, sizning interpersonal kompetentsiyani tuzatish lozim. Bu shaxsiy xarakter va his-tuyg'ularingizni rivojlantirish orqali amaliy bilimga yoki xulq-atvorni boshqacha harakatni o'z ichiga oladi. Psixologik yordam: Agar sizga "agressiv xulq-atvorning muammolari" bilan muammo bo'lsa, psixolog yordamni o'rganganingiz foydali bo'ladi. Psixolog sizning muammoingizni tahlil qiladi, sizga xulq- o'zi bilan yordam beradi va yordam beradi. Agar siz "agressiv xulq-atvorning muammolari" haqida ko'proq ma'lumot olish uchun, tartibi: Xulq-atvorni ishlab chiqarish: Agar sizga "agressiv xulq-atvorning muammolari" haqida ma'lumot kerak bo'lsa, hujjatlar va o'rganishga yordam berish uchun xulq-atvor berishni tushuntiruvchi materiallar, o'quvlar yoki kurslar izlang. Bu jarayon xulq-atvorni sizga yaxshilash, o'z davrining sabablari va halolatlarni tushuntiradi. "Agressiv xulq-atvor" ifodasi odamning o'zini boshqalarga qarshi yoki qo'llashga yo'l qo'yishda ko'rib chiqiladigan, qattiq, yo'qotishgina va zararli harakatlarini tozalash. Bu turgan xulq-atvorlik odamning tuyg'usi yo'l bo'lib,

shaxsiyning jismoniy yoki ma'naviy holati yo'lida zararli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Agresiv xulq-atvorlikning ko'rsatkichi va belgilari ko'p va turli bo'lishi mumkin. Ba'zilarida bu o'zini boshqalarga salbiy qo'llash, fizikaviy yoki so'zlashgan tarzda zarar yetkazish, boshqalarga yo'l qo'yma, tez tez qiyinchilik va ziddiylik ko'rsatish kabi xulqatvorlik shakllarini o'z ichiga oladi. tajovuzkor xatti-harakatni tashxislashning muhim mavzusi ko'rib chiqiladi. U odamlardagi tajovuzkor tendentsiyalarni tashxislashda qo'llaniladigan turli metodologiyalar va yondashuvlarni ta'kidlaydi, tajovuzkor xatti-harakatlarga yordam beradigan omillar, psixologik baholash va atrof-muhit ta'sirini yoritadi. Maqolada tajovuzni tashxislashning ko'p o'lchovli xususiyati ta'kidlangan va tajovuzkor xatti-harakatni tushunish va baholashda psixologik testlar, klinik baholashlar, nevrologik tekshiruvlar va ijtimoiy atrof-muhit tahlillarining ahamiyati o'rganilgan.

Agresiv xulq-atvorlikning sababi ko'plab omillarga bog'liq bo'lishi mumkin, masalan: Biologik omillar: Genetik omillar, nevrologik holatlar, salbiy biologik o'zgarishlar, kimyoviy tasiri va boshqa biologik faktorlar agresiv xulq-atvorni shakllantirishda o'rin olishi mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, tajovuzkor xatti-harakatlarning diagnostikasi shu kabi muammolar bilan ishlash tajribasiga ega bo'lgan psixologlar psixoterapevtlar yoki psixiatrlar kabi malakali mutaxassislar tomonidan amalga oshirilishi kerak. Ular nafaqat tajovuzkor xatti-harakatlarning o'zini, balki uning kontekstini ham baholashga qodir, shuningdek, har bir aniq holatning individual xususiyatlari va sharoitlarini hisobga oladi. Agresiv xatti-harakatni tashxislash tajovuz bilan bog'liq muammoni tushunish va baholashda muhim qadamdir. Diagnostika jarayonida odatda kuzatish, suhbatlar va psixologik testlar kabi turli usullar va vositalardan foydalaniladi. Mana ulardan ba'zilari:

Kuzatish: Kuzatish haqiqiy vaziyatda tajovuzkor xatti-harakatlarni ko'rish imkonini beradi. Kuzatuvchi tajovuzning tafsilotlarini, masalan, tajovuzkor xatti-harakatlarning turlarini, epizodlarning chastotasi va davomiyligini va bu vaziyatlar yuzaga kelgan kontekstni qayd qiladi.

Suhbatlar: bola yoki kattalar bilan suhbat o'tkazish tajovuzkor xatti-harakatlarning sabablari va sabablari haqida qo'shimcha ma'lumot olish imkonini beradi. Suhbat davomida sub'ektiv tasavvurlar va taxminlar muhokama qilinishi va tajovuzga yordam berishi mumkin bo'lgan omillarni aniqlash mumkin. Agresiv xatti-harakatlar dushmanlik, zo'ravonlik yoki boshqalarga zarar etkazish yoki g'azablantirishga qaratilgan har qanday harakatni anglatadi. U jismoniy tajovuz (masalan, urish, surish), og'zaki tajovuz (masalan, qichqiriq, haqorat) yoki munosabatlardagi tajovuz (masalan, mish-mishlarni tarqatish, istisno qilish) kabi turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Agresiv xatti-harakatlar turli omillar, jumladan, atrof-muhit ta'siri, ijtimoiy o'rganish, genetik moyillik yoki asosiy psixologik muammolardan kelib chiqishi mumkin. Muayyan vaziyatlar yoki stress omillariga

javoban yuzaga kelishi mumkin bo'lgan vaqti-vaqti bilan sodir bo'ladigan tajovuzni va professional aralashuvni talab qiladigan surunkali yoki patologik tajovuzni farqlash muhimdir. Agar siz yoki siz bilgan kishi tajovuzkor xatti-harakat bilan shug'ullansa, yo'l-yo'riq va yordam beradigan ruhiy salomatlik bo'yicha mutaxassis yoki terapevtidan yordam so'rash tavsiya etiladi. Ular asosiy sabablarni aniqlashga, tajovuzni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqishga va sog'lom kurash mexanizmlarini ishlab chiqishga yordam beradi. Agar siz xatti-harakatni tashxislash bo'yicha ma'lumot izlayotgan bo'lsangiz, kontekstga qarab turli xil yondashuvlar mavjud. Psixologiya va ruhiy salomatlik sohasida mutaxassislar xatti-harakatlar muammolarini baholash va tasniflash uchun ruhiy kasalliklar diagnostikasi va statistik qo'llanmasi (DSM-5) diagnostika vositalari va mezonlaridan foydalanishlari mumkin. Agressiv xatti-harakatlar atrof-muhitga sezilarli ta'sir ko'rsatishi, ijtimoiy, psixologik va hatto jismoniy sohalarning turli jihatlariga ta'sir qilishi mumkin. Ba'zi ta'sirlarga quyidagilar kiradi: tajovuzkor xatti-harakatlar jamoalar ichidagi ijtimoiy uyg'unlik va hamjihatlikni buzishi mumkin. Bu shaxslar, guruhlar yoki jamoalar o'rtasida nizolar, nizolar va keskin munosabatlarga olib kelishi mumkin, bu esa umumiy ijtimoiy tuzilishga ta'sir qiladi.

Psixologik ta'sir: Agressiv xatti-harakatlarga guvoh bo'lish yoki boshdan kechirish odamlarga chuqur psixologik ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu qo'rquv, tashvish, stress va travma olib kelishi mumkin, bu ruhiy farovonlik va atrof-muhitdagi ijtimoiy o'zaro munosabatlarga ta'sir qiladi.

Ta'lim muhiti: Ta'lim muhitida tajovuzkor xatti-harakatlar o'quv muhitini buzishi mumkin. Talabalar o'rtasida qo'rqitish yoki tajovuzkor xatti-harakatlar xavfli yoki dushmanlik muhitini yaratishi mumkin, bu ham jabrlanuvchilar, ham jinoyatchilarning akademik faoliyati va ruhiy salomatligiga salbiy ta'sir qiladi.

Jismoniy muhit: Agressiv harakatlar ba'zan atrofdagi muhitga jismoniy zarar etkazishi mumkin. Bunga mulkni yo'q qilish, vandalizm yoki jamoat joylariga zarar yetkazish, jamoalarning jismoniy infratuzilmasiga ta'sir ko'rsatish kiradi. Uzoq muddatli ta'sirlar: Agressiv xatti-harakatlarning davom etishi uzoq muddatli oqibatlarga olib kelishi mumkin, jumladan, jamiyatda ishonchsizlik, izolyatsiya va jamiyatda qo'rquv madaniyati. Bu ishonchning yo'qolishiga, ijobiy o'zaro munosabatlarga va jamiyat rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Umuman olganda, tajovuzkor xatti-harakatlar odamlar va jamoalarning ijtimoiy, psixologik va jismoniy farovonligiga chuqur ta'sir qilishi mumkin. Bunday xatti-harakatni tan olish va hal qilish har bir inson uchun xavfsiz, qo'llab-quvvatlovchi va uyg'un muhitni saqlash uchun juda muhimdir. Agressiyaning oldini olish va uni boshqarishga qaratilgan sa'y-harakatlar sog'lom munosabatlar, ijobiy o'zaro ta'sirlar va shaxsiy va jamiyat o'sishi uchun qulay muhitni yaratish uchun juda muhimdir. gressiv xulqatvorni psixologik qo'llab-quvvatlash tajovuzni boshdan kechirgan yoki namoyon bo'lgan odamlarga yordam berishda

muhim rol o'ynaydi. Bunday hollarda foydalanish mumkin bo'lgan ba'zi strategiyalar va texnikalar: Empatiya va tushunish: Psixolog mijozga empatiya va tushunishni ko'rsatishi kerak. Agressiya turli omillar, jumladan, stress, travma yoki salbiy tajribalarning natijasi bo'lishi mumkinligini tushunish muhimdir. Ishonchli munosabatlarni o'rnatish: mijoz o'zini qulay his qilishi va psixologga ishonishi muhimdir. Bu ularga o'z his-tuyg'ulari va fikrlarini ochishga va baham ko'rishga imkon beradi.

Tuyg'ularni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish: Psixolog mijozga his-tuyg'ularini va tajovuzkor reaksiyalarini boshqarish strategiyalarini ishlab chiqishda yordam berishi mumkin.

Bu gevşeme texnikasi, nafas olish mashqlari va ongni saqlash texnikasini o'z ichiga olishi mumkin. Muloqot ko'nikmalari ustida ishlash: Psixologik yordam mijozlarga tajovuzkorlikdan foydalanmasdan o'z his-tuyg'ulari va ehtiyojlarini ifoda etishga yordam beradigan samarali muloqot qobiliyatlarini o'rgatishni o'z ichiga olishi mumkin.

Stress omillarini aniqlash: Psixolog mijozga ularning tajovuzkor xatti-harakatlariga sabab bo'lishi mumkin bo'lgan holatlar yoki omillarni aniqlashga yordam berishi mumkin. Bu ularga ushbu qo'zg'atuvchilarni bartaraf etish va ularning reaksiyalarini boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish imkonini beradi.

Qo'llab-quvvatlash va fikr-mulohazalar: Psixologning agressiya ustida ishlash jarayonida mijozni qo'llab-quvvatlashi va uning rivojlanishi haqida fikr-mulohazalarini taqdim etishi muhimdir. Albatta, tajovuzkor xatti-harakatlarga psixologik yordam ko'rsatishga yondashuv individual bo'lishi va mijozning o'ziga xos ehtiyojlari va xususiyatlariga moslashtirilishi kerak.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz kerakki agressiv xatti-harakatlarning diagnostikasi individual moyilliklarni, psixologik baholashlarni, atrof-muhitni qo'zg'atuvchi omillarni va nevrologik omillarni hisobga olgan holda ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Klinik baholash, ijtimoiy atrof-muhit tahlilini birlashtirish tajovuzkor xatti-harakatlarning sabablari va namoyon bo'lish sabablarini chuqurroq tushunishga yordam beradi, bunday tendentsiyalarga ega bo'lgan shaxslarni yanada samarali aralashuv strategiyalari va qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini osonlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. McCloskey, M. S. va Lichter, J. B. (2003). Turmushdagi zo'ravonlikning turli munosabatlardagi o'smirlar tajovuzkorligiga qo'shgan hissasi. Shaxslararo zo'ravonlik jurnali, 18(4), 390-412.
2. Moffitt, T. E. (2006). Hayot kursi - doimiy va o'smirlik davrida cheklangan antisotsial xatti-harakatlar. D. Cicchetti va D. J. Koen (Eds.), Rivojlanish psixopatologiyasi, jild. 3: Xavf, tartibsizlik va moslashish (570-598-betlar). John Wiley & Sons.

3. Raximjonovna, U. N. (2023). O ‘SMIR YOSHIDAGI O ‘QUVCHILARDA “TARBIYA” FANINI O ‘QITISH ORQALI MUSTAQIL FIKRLASHGA O ‘RGATISH. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(6), 232-237.
4. Asilova, S. X. (2023). O ‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO ‘NALTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK MEXANIZIMLARI.
5. Xursanov, O. (2023). TALABALARNI HAMKORLIK TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O‘QUV - MA’NAVIY MOSLASHUVCHANLIK IMKONIYATLARINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI (1 - KURS TALABALARI MISOLIDA). *Educational Research in Universal Sciences*, 2(12), 264–269. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5519>
6. Maxmudova Zilola. (2023). TALIM MUASSASI RAHBARLARIDA YUKSAK AXLOQIY SIFATLARI RIVOJLANTIRISH. *International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives*, 1(2), 78–83. Retrieved from <https://izlanuvchi.uz/index.php/iz/article/view/17>
7. Toxirjon, U. (2024). PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA O'RTASIDAGI O'ZARO TA'SIRNI O'RGANISH. *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 22-27.
8. Toxirjon, U. (2024). BOSHLANGICH SINFLARDA O ‘QISHNI YETKAZIB OLISHGA QIYNALAYOTGAN O ‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH. *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 9-13.
9. Umarov Tokhirjon. (2024). PROVISION OF PSYCHOLOGICAL SERVICES IN EXTREME SITUATIONS IS SOCIAL. *International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives*, 2(2), 1–6. Retrieved from <https://izlanuvchi.uz/index.php/iz/article/view/28>